

Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma

Gökçen Çatlı ÖZEN¹

Özet

Toplumsal yapı açık, yarı açık, kapalı sistemler üzerine kurgulanmıştır. Bu durum toplumlarda sosyal-kültürel-dini-siyasi-ekonomik-etnik farklılaşmalara ve tabakalaşmalara sebebiyet verebilmektedir. Bunun neticesinde de tabakalaşmalar, toplumsal ve milli birliğin oluşmasını engelleyebilmektedir. Buna göre tabakalaşma her üç unsurda (açık-yarı açık-kapalı) var olan bir yapılanmadır. Açık toplumsal tabakalaşmada bireylerin toplumsal hareketliliği, kazanılmış kimlik doğrultusunda mümkündür. Kapalı toplumsal tabakalaşmada toplumsal hareketlilik yoktur ve kazanılmış statüler babadan oğula intikal eder. Makalede kapalı toplumsal tabakalaşmayı en belirgin biçimde yaşayan Hindistan'daki kast/varna sistemi ele alınmıştır. Kastın toplumsal hareketliliği nasıl biçimlendirdiği de anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Tabakalaşma, Kast, Saflık ve Tehlike*

Abstract

The social structure is based on open, semi-open, closed systems. This fact can cause a differentiation and stratification on social-cultural-religious-political-economic-ethnic issues in a society. As a result of this the social stratification can prevent the formation of the social and national unity. According to this the stratification is existing in three (open, semi-open, closed) elements. At the open social stratification the social mobility of individuals is possible by acquired identity. At the closed social stratification there is no social mobility and the acquired identity is transferred from father to son. In the article the caste/varna system in India which is the most obvious way of closed social stratification is discussed. As well as it has also been explained how the cast formed the social mobility.

Keywords: *Social Stratification, Cast, Purity and Danger*

¹ *Yrd. Doç. Dr. İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, gokcenozen@aydin.edu.tr*

Hayat bulmak için doğumunda ağlayan insan yavrusunu, gülerek karşılar onu bekleyenler. Hayat bu tezatlıkla başlar ve çıkarlar aynıken bile, biri ağlarken gülen kalabalıklar, çıkarlar çatıştığında artadurur ve insan bitmek bilmeyen mücadelelerle sınanır ve gruplaşmak durumunda kalabilir. Suya atılan taş misali kardeşime karşı ben, yeğenime karşı kardeşim ve ben, yabancıya karşı yeğenim, kardeşim ve ben olarak kurgulanmıştır hiyerarşik yaşam mücadelesi. Sosyal bilimler bu oluşumu toplumsal tabakalaşma olarak adlandırmaktadır. Zira tabakalaşmanın özünde farklılaşmalarla birlikte eşitsizlik barınmaktadır. Aslında bu durum sadece insanoğlunu değil diğer tüm canlıları kapsayan devasa bir unsurdur da. Bitkiler temiz hava-bol su-güneş ışını-verimli toprak ile tabakalaşırken; hayvanlarda da benzer şartlar geçerli olmakla birlikte, gücünün zayıfı yok ettiği bir hayatta kalma mücadelesi üzerinden tabakalaşma unsuru görülür (Sorokin, 1959, s. 133). Örnek vermek gerekirse, uzun süre bir arada bulunan tavuklarda bile, gagalama gücü bakımından hiyerarşik bir tabakalaşmanın mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Theodorson, 1969, s. 260). İnsanoğlunun tabakalaşması ise içgüdüsel, öğrenilmiş ve geliştirilmiş olması bakımından diğer canlılara göre çok daha kapsayıcı ve yıkıcıdır. Öyle ki insanoğlunun tabakalaşması sosyo-kültürel, etnik, dini, ekonomik ve siyasidir. Yani tüm yaşam yapılarını kapsamaması bakımından bütüncül ve süreklidir.

Toplumsal yapılanmalar basit/ilkel, karmaşık/çağdaş, kapitalist, sosyalist, totaliter veya demokratik her ne olursa olsun tümünde az ya da çok bir tabakalaşma unsuru görülmektedir. Kısacası tabakalaşma toplumsal bir eşitsizliktir ve bu durum ırkçı yaklaşımlarla biyolojik eşitsizliği, dini ve mezhepsel yaklaşımlarla dinsel eşitsizliği, hak ve yükümlülükler bakımından adaletin herkes için tecelli etmeme eşitsizliğini, güçlü-güçsüz anlayışıyla ekonomik eşitsizliği ve hayat şartları bakımından itibar-eğitim eşitsizliği olarak geniş bir etki alanına sahiptir (Giddens, 2012, ss. 340-344). Buna göre tabakalaşmış toplumlar, insanların hiyerarşik olarak tabakalara ayrıldığı/sınıflandığı ve bu sebeple yaşamlarını destekleyen temel kaynakların, nüfusun, saygınlığın eşit olmadığı toplumlardır (Haviland ve vd., 2008, s. 556). Gelişmiş toplumlardaki tabakalaşma çok sınırlı bir düzeydeyken, gelişmemiş olanlarda bu durum tam tersidir. O halde tabakalaşma gelişmişliği etkileyen bir unsurdur.

Esasında toplumsal ve kültürel bir yapıya dayanan tabakalaşmayı saptamak zordur. Buna mukabellen tabakalaşma nasıl saptanabilir temel sorusunu Max Weber şu şekilde açıklar: bireyin gördüğü saygınlık veya değersizlik; bireyin sahip olduğu iktidar alanı veya bu alan dışına itilmesi; bireyin ekonomik erişim fırsatı veya kısıtlamasının tespit edilmesiyle ölçülebileceğini ifade etmiştir. Weber'in bu yaklaşımı özellikle de ekonominin, grupları tabakalaştırmadaki etkinliğini gözler önüne sermektedir. Öyle ki toplumlar ne kadar ekonomik refah içerisinde olurlarsa, ülkedeki ekonomik dağılım da o denli eşitlikçi olur. Bu durumun tersine göre de toplumlar ne kadar ekonomik sıkıntı içerisinde olurlarsa, ülkedeki ekonomik dağılım da belli grupları daha avantajlı kılarken, diğerlerini dezavantajlı hale getirdiği anlaşılmaktadır (Giddens, 2012, s. 340). Yani gelişmiş eşit ekonomi, çağdaşlığı da beraberinde getirmektedir. O halde kısıtlı ekonomi, ilgili toplumun tabakalaşmasını tetikleyen ve hiyerarşik bir düzenlemeyle var olan kaynakların önce güçlülerin tekeline sunulduğu ve zayıflara tıpkı doğadaki gibi kısıtlı dağıtım yapıldığı anlaşılmaktadır.

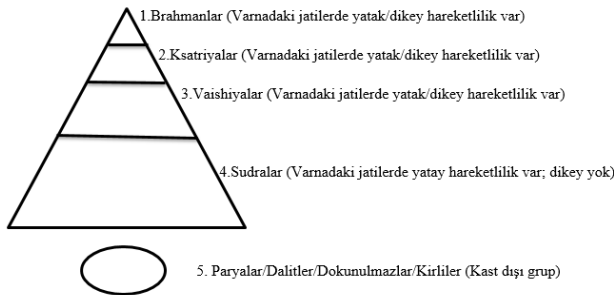
Toplumsal tabakalaşma tek bir yapıya dayanmaz ve tabakalaşmanın yatay ile dikey yoğunluğuna mukabellen çeşitli derecelerden bahsedilir. Bu doğrultuda genel manada dört tabakalaşma biçiminden söz edilebilir:

1. Kapalı tabakalaşma biçimi olarak kölelik
2. Kapalı tabakalaşma biçimi olarak kast/varna
3. Yarı açık tabakalaşma biçimi olarak zümre
4. Açık tabakalaşma biçimi olarak sınıf

Tabakalaşmaları kapalı, yarı açık ve açık olarak sınıflandırma biçimi ilgili toplumlardaki sınıflar arası geçişin olasılığıyla ilintilidir. Kapalı tabakalaşmada sınıflar arası geçiş olanaklı değil iken, yarı açıkta belli bir geçiş bulunmakla birlikte, açık olanda bu tümüyle eşitlikçi bir yapıdadır (Kemerlioğlu, 1996, s. 19). Buna göre bir toplumdaki yatay ve dikey geçişler ne kadar kapalı ise, tabakalaşma düzeyleri de o denli yoğundur. O sebeple tabakalaşmanın tam boyutlarını kapalı toplumsal tabakalaşma sistemi üzerinden ele almak gerekmektedir.

Aslında kapalı toplumsal tabakalaşma örneklerini Güney Afrika'daki apartheid sistemiyle, Amerika'daki siyah-beyaz adam ile Kızılderili adam kutuplaşmasıyla, İsrail ve Çin'deki farklı topluluklara uygulanan dini-

etnik-siyasi baskılarla da genişletmek mümkündür. Tüm tabakalaşma biçimlerini ele almak makalenin amacını aştığı için en çok dikkat çeken ve tabakalaşmanın daha belirgin olduğu Hindistan'daki kast sistemini ele almak amaca daha uygun bulunmuştur. Zira modernleşmeye rağmen Hindistan'daki toplumsal tabakalaşma yapısı, bugün bile ülkedeki yaklaşık 1,5 milyar nüfusun 300 milyonunu etkilemektedir. Buna göre Hindular kast sisteminin kapalı toplumsal tabakalaşması dolayısıyla sınıflar arası geçişte gayri eşitlikçi bir uygulamadan mustarıplerdir (Srinivas, 1967, s. 7). Hindistan'da toplum dört temel kasta yani varnalara ve varnalar içi yine tabakalaşmaya yani jati adı verilen gruplaşmalara ayrılmış durumdadır. Hindistan'daki tabakalaşma biçiminde dört varnaya karşın varnalar içi sayısız jati yani grup içi gruplaşmalar bulunmaktadır (Bkz. Şekil 1). Hiyerarşik bir düzen üzerinden işleyen varna sisteminin en tepesinde Brahmanlar yani din adamları, ardından sırasıyla Ksatriyalar yani yöneticiler, Vaishiyalar yani esnaf ve zanaatkârlar ve Sudralar yani işçiler ve hizmetçiler bulunmaktadır. Dört varnaya dâhil olmayan paryalar/dalitler/dokunulmazlar grubu ise toplumsal işleyişin dışında tutulmakla birlikte, tümüyle kirli olarak tabakalaştırılmaktadır. Dört varnanın tabakalaşmaya dayanma sebebi kastlar arası geçişin ve gruplar arası sosyal-ekonomik-dini-siyasi vb. etkileşimin mümkün olmamasıdır. Öyle ki örneğin kastın en tepesindeki Brahmanların, kastın en altındaki Sudralarla bir şekilde bir arada olması sisteme aykırı bulunmaktadır. Hatta ilk üç varnadakiler farklı jatilerde olmalarına karşın etkileşim kurmaları mümkün iken, son varnadaki Sudralar'da jatiler arası herhangi bir kültürel etkileşim olası değildir (Kemerlioğlu, 1996, ss. 23-25). Bu durum eşitlikçi ilkelere aykırı olmakla birlikte, bireyleri zorunlu bir göz hapsinde tutmaktadır.

Şekil 1: Hindistan'daki kast/varna kapalı tabakalaşması

Şekil 1’de görüldüğü üzere Hindistan’daki yapılanma, toplumu dört temel kasta/varnaya ayırarak, bunlar arasındaki geçişi de engellemektedir. Yani alt tabakalaşmadan bir Sudra’nın, bir üst tabakadaki bir Vaishya olarak yükselmesine imkân verilmediği gibi, üst tabakadaki bir Brahman’ın da bir alt tabakadaki bir Ksatriya olmasına müsaade edilmemektedir. Bu durumun babadan oğula intikal etmesiyle de tabakalaşma süreklilik arz etmektedir. Kastlar arası bu engel sadece sınıflar arası geçişle sınırlı değildir. Sosyal-kültürel-ekonomik ilişkiler de bu kural etrafındaki sınırlamalara tabidir. Örneğin kastlar arası evliliğin olmaması, ticaretin yapılmaması, aynı bölgede oturulmaması gibi... Hindistan’daki tabakalaşmayı daha da derinleştiren unsur her kast içindeki gruplaşmalardır. Jati denilen bu gruplaşmalar kast içi başka kastları oluşturmaktadır. Jatiler sülalerce ve meslek gruplarınca oluşturulan birlikler olmakla beraber, toplumsal hareketliliği de ikinci bir farklılaşmayla engelleyen bir yapıya sahiptir. Öyle ki örneğin ilk üç kasta jatiler arası dikey hareketlilik mümkün iken, toplumun en kalabalık nüfusunu oluşturan Sudralar’da jatiler arası dikey hareketlilik de mümkün değildir (Haviland ve vd., 2008, ss. 559-562). Bu durum toplumun bir bütün olmasını engellemekle beraber toplumu, topluluklara ayıran bir dayatmadır.

Hindistan’daki toplumsal yapılanmaya paryaların durumu da eklenince, tabakalaşmanın daha çok derinleştiği görülür. Paryaların Hindistan’daki nüfusu, toplumun %15’ini oluşturmaktadır. Bu yüksek oran, aslında toplumdaki işsizliğe de tercüman olmaktadır. Zira paryalar daimi bir işte çalışmamakla birlikte, geçici ucuz işçilikten elde ettikleriyle geçinmek durumundadırlar. Gecekonduarda tamamen getto anlayışı çerçevesinde yaşamalarının yanında diğer kastlarla her türlü etkileşimleri yasaklanmış durumdadır (Haviland ve vd., 2008, s. 561). Yinelemek gerekirse bu durum kastın getirdiği tabakalaşmayı daha da derinleştirmektedir. Her ne kadar ulusalcı Hindu lider Mahatma Gandhi, 1950’lerde verdiği mücadele ile paryalara *harijan* yani ‘Tanrı’nın çocukları’ diyerek onları topluma kazandırmak istese de, ancak belli bir oranda farkındalık duygudaşlığı yaratabilmiştir. Öyle ki 1950 tarihinde ulusal anayasadaki kast ayırımı kaldırılmamış, hafifletilmiştir. Günümüzde bu husustaki noksanlıkların halen devam ettiği görülmektedir.

Varna ve jati sisteminin Hindistan'da özellikle de kırsal alanda halen uygulanıyor oluşu, 2000 yılı aşkın Hinduların inandıkları Manu inancında yer alan Dharma yani yazgı geleneğinin uygulanıyor oluşuna dayanmaktadır. Reenkarnasyona bağlı işleyen Dharmaya göre, kişi şayet kurallara uygun yaşar ise, yeni doğumunda daha iyi bir varnada ve/veya jatide yeniden doğacağına inanılır (Kemerlioğlu, 1996, ss. 23-25). Bu bağlamda kast sistemi sadece yaşam döngüsünde değil, yeniden yaşam döngüsünde de belirleyicidir. Bu durum tabakalaşmış grupların toplumsal yapıya karşı gelmemeleri için de bir etkidir. Böylece kurallara uygun yaşamış bir Hindu'nun yeni doğumuyla birlikte daha olanaklı bir varnada/jatide doğma umudu belirmektedir.

Kast sistemine farklı bir açıdan bakmak üzere saflık-kirlilik unsuru üzerine bir açıklama yapılabilir. Douglas'a göre bütün kültürlerin, kendi saflık ve kirlilik kabulleri bulunmaktadır ve bunlar kutsal ile harama karşılık gelerek toplumsal düzenin işleyişine tekabül etmektedir. Buna göre toplumsal yapılanmalarda toplumca uygun görülen davranış ve düşünceler kutsala/saflığa, toplumca uygun görülmeyenler ise harama/kirlenmeye/tehlikeye karşılık gelmektedir. Kutsal dışı eylemlerin tehlike unsuru olarak görülmesindeki sebep, bunun toplumsal düzenin işleyişini bozduğu düşüncesindedir (Douglas, 2007, ss. 64-77). Tam da bu doğrultuda Douglas'ın bu yaklaşımı, kast sisteminde toplumsal tabakalaşmaya işlevsellik kazandıran farklı varnalar arası ilişkisinin kirlenmeye yol açacağı inancıyla birebir örtüştüğü görülür. Kirlenme kavramına göre farklı gruplar arası evlilik, yeme-içme, dokunma yani her türlü sosyal münasebet kişilerin kirlenmesine yol açar (Kemerlioğlu, 1996, ss. 24-25). Kirlenme, toplumsal işleyişini bozacağı için buna sebebiyet olan birey/bireyler grup dışına atılarak, saflığın korunması amaçlanmaktadır. Şayet bireyler aynı varna içerisindeki farklı jati mensuplarıyla veya farklı varnadakilerle etkileşim kurarlarsa, bireylerin -arınma/temizlenme töreniyle gruba yeniden dâhil olmaları olasıdır. Fakat bu açıklamaya binaen Hindu sisteminde dört varna dışında kalan paryalar ile etkileşim kuranların arınması son derece zordur hatta mümkün değildir. Saflık ve tehlike unsurunun varlığı, toplumsal tabakalaşmanın yüzyıllardır neden var olduğuna dair bir izah olabilmektedir. Zira bireyler toplum dışına itilmemek için bu yapının gerektirdiği kurallara biat ederek, saf kalmaya ve kirlenmemeye karşı bir direnç göstermektedirler.

Sonuç olarak üç toplumsal yapıdan biri olan kapalı toplumsal tabakalaşmayı belirleyici kılan kast/varna tipli yapılanma, Hindistan'daki toplumsal işleyişi belirlemekle beraber farklı sınıflar arası etkileşimi engellese de, bir toplum yapısını ortaya koymaktadır. Birçok parçadan oluşan toplulukların en nihayetinde bir toplumu temsil etmesi, Manu inancı çerçevesindeki saflık ve tehlike unsuruyla açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Douglas, M. (2007). *Saflık ve Tehlike Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi* (Emine Ayhan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- [2] Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (Cemal Güzel, Yayına hazırlayan) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- [3] Haviland, W. ve Harald, E.L.P. ve Walrath, D. (2008) (İnan Deniz ve Erguvan Sarıoğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs.
- [4] Kemerlioğlu, E. (1996). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*. İzmir: Saray Kitabevleri
- [5] Sorokin, P.A. (1959). *Social and Cultural Mobility*. Glencoe IL: Free Press.
- [6] Srinivas, M.N. (1967). *Social Change in Modern India*. Berkeley: University Press of California Press.
- [7] Theodorsan, G.A. ve Theodorsan, A.G. (1969). *A Modern Dictionary of Sociology*. New York: Thomas Y. Crowell.